حسن اخلاق

اَلْحَمْدُ ﷲِ الَّذِي اَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِ الْمُؤمِنِينَ وَ نَهَيٰ عَنِ التَّفَرُّقِ وَالتَّنَازُعِ فِي كِتَابِهِ الْمُبِينِ اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰـهَ اِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لَاشَرِيْكَ لَهُ الْقَوِىُّ الْمَتِينُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًارَّسُولُ اللهِ ذُوْالقَلبِ الرَّحِيْمُ وَصَاحِبُ الْخُلُقِ الْعَظِيْمِ اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّم عَلٰى نَبِيِّنا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ اَجْمَعِين .. اَمَّابَعْدُ :

فَاَعُوذُبِاللهِ مِنَ الشَّيطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيْمِ
وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (فصلت : 34)

درود پڙهو : **اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَ بَارِكْ عَلَيٰ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَ صَحْبِهِ اَجْمَعِيْنَ**

مسلمان ڀائرو! الله ڪريم شال اسان سڀني کي هدايت نصيب فرمائي . دنيا ۾ سچو مسلمان ڪري جياري ۽ سچو مسلمان ڪري ماري. آخرت ۾ مدني تاجدار، سهڻي سردار ﷺ جي زيارت ۽ شفاعت نصيب فرمائي.

دوستو ! سچو مسلمان اهو آهي جنهن جا اخلاق سهڻا هجن . ڪردار سٺو هجي. پنهنجن پوآ ن سان ، دوستن دشمنن سان ، مهمانن مسافرن سان ، پيءُ ماءُ استادن سان ، رهبر مرشد سان الغرض هر هڪ سان ادب ۽ سهڻي اخلاق سان پيش اچي. عملن ۾ سڀ کان پلو عمل ڪهڙو آهي؟

ٻڌو! سڀ کان پلو عمل سهڻا اخلاق آهي . اها انسانيت جي اعليٰ خوبي آهي . سهڻن اخلاقن وارو ماڻهو الله وٽ بہ پيارو الله جي حبيب ڪريم ﷺ وٽ بہ پيارو تہ ماڻهن ۾ بہ موچارو عزت وارو هجي ٿو.

حسن اخلاق ڇا آهي ؟ حسن اخلاق جو موضوع تمام ڊگهو آهي.

حسن اخلاق جي تشريح تمام گهڻي آهي. مختصر هي تہ هر نيڪي حسن خلاق آهي هر گناهہ بدخلق آهي.

امام ترمذي حضرت عبدالله بن مبارڪ جو قول نقل ڪيو آهي تہ حسن اخلاق هي آهي :

طَلاَقَةُ الْوَجْهِ بَذْلُ الْمَعْرُوفِ وَ كَفُّ الْاَذَيٰ

چهري جي خوشنمائي، نيڪي ڪرڻ، ايذائڻ کان رڪجي وڃڻ.

دوستو! هر هڪ سان نرم ۽ سٺو ڳالهائڻ ، چهرو خوشنما رکڻ، براين ڪرڻ واري کي معاف ڪرڻ ، برائي جو بدلو چڱائي سان ڏيڻ . محروم ڪرڻ واري کي عطا ڪرڻ . گاريون ڏيڻ واري کي دعا ڏيڻ . اهو حسن خلق آهي . اهو انسان ڪيڏو نہ عظمت وارو آهي جيڪو براين ڪرڻ واري سان ڀلايون ڪري . گلائون ڪرڻ واري کي دعائون ڏئي. اهي سڀ ڳالهيون حسن اخلاق ۾ شامل آهن.

درود پڙهو : **اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَ بَارِكْ عَلَيٰ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَ صَحْبِهِ اَجْمَعِيْنَ**

حضرت سيدنا ابو هريره رضي الله عنہ چيو تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ: جنهن ماڻهو ۾ ٽي ڳالهيون هجن الله ان تي حساب آسان ڪندو ۽ پنهنجي خاص رحمت سان ان کي جنت ۾ داخل ڪندو. جو توکي محروم ڪري تون ان کي عطا ڪر . جو تو سان ظلم ڪري تون ان کي معاف ڪر. جو تو کان ڇني تون ان سان ڳانڍاپو پيدا ڪر.

(مڪارم الاخلاق 29)

حضرت حبيب ڪريم ﷺ فرمايو تہ مؤمن ۾ ٻہ خوبيون هونديون آهن. پهريون سخي هوندو ٻيو خوش اخلاق هوندو ۽ منافق ماڻهو ۾ ٻہ ڳالهيون هونديون آهن. پهريون بخيل هوندو ٻيو بد اخلاق هوندو.

ترمذي ۾ حضرت ابو هريره رضي الله عنہ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ:

اَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ اِيمَانًا اَحْسَنُهُمْ خُلُقًا

ڪامل مؤمن اهي آهن جنهن جا اخلاق سهڻا آهن.

وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا

۽ توهان ۾ ڀلا اهي آهن جيڪي پنهنجي زالن سان ڀلا آهن.

پيارا دوستو! ڏگهين نمازن پڙهڻ وارا، گهڻا حج ۽ عمرا ڪرڻ وارا، گهڻي خيرات زڪوات ادا ڪرڻ وارا بہ ڀلارا آهن پر سهڻي سردار امت جي امام ﷺ فرمايو تہ جنهن جا اخلاق سهڻا آهن ، اهي ئي ڪامل مؤمن آهن سهڻن اخلاقن جي شروعات پنهنجي گهر کان ڪرڻ گهرجي پنهنجي ٻچن ڀائرن ، ڀينرن ، امڙ ۽ ابي سان سهڻو سلوڪ ڪجي تان جو پنهنجي گهر واري سان ڀلو ٿي هلڻ وارو سڀني کان ڀلو آهي.

صحيح مسلم ۾ حديث اچي ٿي تہ حضرت نواس بن سمعان اصحابي سڳوري مدني محبوب ڪريم ﷺ کان پڇيو تہ: يارسول الله نيڪي ڇا آهي بدي ڇا آهي؟ پاڻ ڪريم رؤف رحيم ﷺ فرمايو تہ:

اَلْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ
وَكَرِهْتَ اَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

نيڪي سهڻا اخلاق آهن ۽ گناهہ هي آهي جيڪو تنهنجي دل ۾ ڪُٽڪي ۽ ان ڳالهہ جي ماڻهن کي خبر پوڻ کي تون ناپسند ڪرين.

سبحان الله سهڻي سردار ﷺ جو ناصحانہ عاقلانہ ، عارفانہ ، جواب تہ ڏسو پاڻ فرمائن ٿا نيڪي ڇا آهي؟ نيڪي تہ سهڻو خلق آهي ۽ بدي ڇا آهي؟ بدي اها آهي جيڪا ماڻهو جي دل ۾ ڪُٽڪي پوي ۽ ماڻهو پيو سوچي تہ خدا ڪري ٻين کي خبر نہ پوي . ماڻهن جي ملامت جو انديشو ٿي پوي. نيڪي ۾ دل جو اطمينان آهي ۽ بدي دل جو ڪٽڪو آهي.

ترمذي ۾ حضرت ابو درداءُ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ:

مَا شَيْءٌ اَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ وَ
اِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ

قيامت واري ڏينهن مؤمن ٻانهي جي ميزان ۾ سهڻي اخلاق جهڙي ٻي ڪابہ شيءِ ڳري نہ هوندي، الله بد زبان بد اخلاق کي نا پسند ڪري ٿو.

دوستو! قيامت واري ڏينهن جڏهن ماڻهن جا عمل ميزان ۾ توريا ويندا. جنهن جا پڙ (نيڪن وارا) ڳرا ٿي ويا اهي دل گُهرين مزن ۾ هوندا پر جنهن جا پڙ هلڪا ٿي پيا تہ ان جي جاءِ هاويہ ۾ هوندي هاويہ جي توکي ڪهڙي خبر تہ هاويہ ڇا آهي؟ اها ڀرڪندڙ باهہ آهي.

جڏهن ان ميزان کي کڙو ڪيو ويندو نمازون روزا، حج، زڪواتون سڀ توريون وينديون پر سهڻا حبيب ڪريم ﷺ فرمائن ٿا تہ ان ڏينهن صالح عملن ۾ ڪابہ شيءِ اهڙي ڳري نہ هوندي جهڙا سهڻا اخلاق ڳرا هوندا.

سنن ابو دائود ۾ حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله عنها کان روايت آهي تہ رسول اعظم هاديءِ عالم ، نور مجسم ﷺ فرمايو تہ:

اِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُدْرِكُ بِـحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ

مؤمن ٻانهو سهڻي اخلاقن سبب روزيدار ۽ رات جو قيام ڪرڻ وارن جي رجي ڪي رَ سي وڃي ٿو.

ڀلي ان شب بيداريون نہ ڪيون هجن. ڀلي ان نفلي روزا نہ رکيا هجن. پر سهڻن اخلاقن جي سبب اهو انهن درجن کي ماڻي ٿو.

ترمذي ۾ آهي تہ الله تبارڪ و تعاليٰ جل جلاله حضرت ابراهيم خليل الله تي وحي نازل فرمائي تہ : اي منهنجا دوست ڪافرن سان بہ سهڻي اخلاق سان پيش اچ . نيڪو ڪارن جي زُمري ۾ داخل ٿي. منهنجو هي ڪلمو لڪجي چڪو آهي تہ جنهن جو خلق سهڻو هجي تہ مان ان کي پنهنجي عرش جي سايه ۾ ويهاريندس ۽ پنهنجي حظيره قدسي ۾ ان کي رهائيندس ان کي پنهنجي پاڙي ۾ پنهنجي قريب ڪندس.

ڪتاب مڪارم الاخلاق ۾ ابن ابي الدنيا حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنہ کان روايت آندي آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ:

اِنَّ مَكَارِمَ الاَخْـلاَقِ مِنْ اَعْـمَالِ الْـجَنَّةِ

بيشڪ سهڻا اخلاق بهشت جي عملن مان آهن.

ڇو تہ جنت ۾ ڪوبہ بداخلاق ماڻهو نہ هوندو. جنهن کي دنيا ۾ سهڻا اخلاق مليا وڃا ڄڻڪ ان کي جنت ڏانهن پهچڻ جي خوشخبري ملي وئي.

پيارا ڀائرو! دنيا جي ڪنهن بہ مذهب اهڙا سهڻا اخلاق نہ سيکاريا آهن جهڙا سهڻا اخلاق ۽ سهڻا ڪردار اسلام سيکاريا آهن. اسان جو سهڻو نبي اسان جو پيارو نبي اسان جو محبوب نبي ﷺ سهڻن اخلاقن جو

پيڪر بنجي آيو. جنهن جي سهڻن اخلاقن جي واکاڻ خود رب ڪريم پاڻ فرمائي تہ :

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ (القلم :4)

۽ بيشڪ اي حبيب تون اعليٰ اخلاقن وارو آهين.

درود پڙهو : اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَ بَارِكْ عَلَيٰ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَ صَحْبِهِ اَجْمَعِيْنَ

سهڻي سردار مدني تاجدار فرمايو تہ : بُعِثْتُ لِاُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْاَخْلاَقِ

مان ان لاءِ موڪليو ويو آهيان تہ اعليٰ اخلاقن جا درجا مڪمل ڪيان .

سهڻي سردار مدني مختار ﷺ پنهنجي پياري زبان پاڪ سان الله جو فرمان پڙهي ٻڌايو تہ:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّـئَةُ اِدْفَعْ بِـالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (حم السجدة : 34)

(بديءَ کي) نيڪي سان دفع ڪر. تہ پوءِ اهو جنهن جي توسان دشمني هئي ائين ٿي ويندو ڄڻڪ گهرو دوست .

الله ڪريم سهڻي اخلاقن جي تعليم ڏيندي فرمايو تہ بدي جو جواب بدي سان نہ ڏيو پر بدي جو جواب نيڪي سان ڏيو. برائي ڪندڙ سان ڀلائي ڪيو تہ دشمن بہ دوست ٿي پوندو. هن آيت پاڪ ۾ الله ڪريم دشمنن کي دوست بنائڻ جو طريقو سيکاريو آهي تہ سهڻا اخلاق دشمنن کي بہ دوست بنائي سگهن ٿا. بزرگن فرمايو تہ:

بدی را بدی سهل باشد جزا اگر مردی احسن الیٰ من اساء

برائي جو جواب برائي سان ڏيڻ سولو آهي اگر مرد آهين تہ برائي جو جواب چڱائي سان ڏي .

پيارا مسلمان ڀائرو! سھڻا اخلاق ڪھڙا ڪھڙا آھن اگر انھن کي ڳڻجي تہ ڳڻڻ کان گھڻا آھن. انھن مان خاص خاص سھڻا اخلاق ھي آھن. الله ڪريم شال اسان سڀني کي انھن تي عمل جي توفيق ڏئي.

وڏن جو ادب ننڍن سان پيار حسن خلق آھي.

سنن ابودائود ۽ مسند ابو يعليٰ ۾ حديث آھي تہ سھڻي حبيب ڪريم ﷺ فرمايو :

مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرِنَا فَلَيْسَ مِنَّا

جيڪو اسان جي ننڍن تي رحم نہ ڪري ۽ اسان جي وڏن جي عزت نہ ڪري تہ اھو اسان مان نہ آھي.

مسند بزار ۾ طبراني اوسط ۾ حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنہ کان روايت آھي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ:

اَلْخيرُ مَعَ اَكَابِرِكُمْ ڀلائي توھان جي وڏن سان گڏ آھي ٻي روايت آھي تہ **اَلْبَرَكَةُ مَعَ اَكَابِرِكُمْ** برڪت اوھان جي وڏن سان گڏ آھي.

دوستو ڪنھن فيصلي ۾ يا ڪنھن ڪچھري ۾ وڏا ويٺل ھجن تہ ننڍن کي ادب حياءُ ۽ احترام ڪرڻ گھرجي. ڇو تہ وڏن سان گڏ خير ۽ برڪت آھي. ننڍن کي گُھرجي تہ وڏن جي عزت ۽ توقير ڪن ۽ انھن جي زندگي جي تجربن مان ڀرائن ۽ حاصل ڪن. ڇو تہ وڏن جي نظر ڏِگھي ھوندي آھي، انھن جي سوچ اعليٰ ھوندي آھي. اھي زماني جا لاھا چاڙھا، ڏک، سک، سرديون گرميون سھي چڪا آھن . نوجوانن جي من ۾ مستي ۽ جواني جو جوش ھوندو آھي . انھن کي نفعي نقصان جي پرک ۽ پروڙ گھٽ ھوندي آھي . ان ڪري ننڍن کي وڏن جي تجربن مان پرائڻ

گھرجي. ھا البتہ ڪڏھن ائين بہ ٿيندو آھي جو ڪن ننڍن کي رب وڏن کان بہ وڏي سمجھہ ۽ ذھانت عطا ڪندو آھي. اسلام ننڍن کي حڪم ڏئي ٿو تہ وڏن جي عزت احترام ڪن ۽ وڏن کي حڪم ڏئي ٿو تہ ننڍن جي مٿان ٻاجھہ شفقت ۽ عنايت رکن انھن جي مستين کي ڏسي جلدي جلدي انھن کان ناراض نہ ٿين پر پنھنجي پيار ۽ ٻاجھہ سان انھن کي سھڻي نصيحت سان نوازين.

درود پڙھو :**اَللّٰھُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَ بَارِكْ عَلَيٰ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَ صَحْبِهِ اَجْمَعِيْنَ**

طبراني ۾ حضرت واثلة رضي الله عنہ چيو تہ ھڪ ڏينھن صحابہ ڪرام جي مجلس ۾ سھڻا حبيب ڪريم ﷺ ويٺا ھئا حضرت ابو بڪر بہ ويٺو ھيو. ابو عبيده بن الجراح بہ ويٺو ھيو. ھڪ شربت جو پيالو پيش ڪيو ويو تہ رسول اعظم ﷺ اھو پيالو حضرت ابو عبيده کي پيش ڪيو ان عرض ڪيو تہ يارسول الله اوھان پيئو اوھان وڌيڪ حقدار آھيو. پاڻ فرماياٺون (وٺ) پوءِ ابو عبيده پيالو ورتو پيئڻ کان اڳ وري عرض ڪيائين سھڻا اوھان پيئو پاڻ فرماياٺون : ٻيءُ ڇو تہ برڪت اسان جي وڏڙن سان آھي . پوءِ جيڪو اسان جي ننڍن تي ٻاجھہ نہ ڪري ۽ اسان جي وڏن جي عزت نہ ڪري تہ اھو اسان مان ئي نہ آھي.

يعني ابو عبيده جي عمر وڏي ھجڻ سبب پاڻ ڪريم ﷺ شربت ان کي پيش ڪيو. حالانڪ مجلس ۾ ابو بڪر صديق رضي الله عنہ بہ ويٺل ھيو. ٻيا اصحابي بہ ويٺا ھئا. پر پاڻ امت کي سيکارياٺون تہ مجلس ۾ اگر وڏي ڄمار وارو ويٺل ھجي تہ ان جي عزت ۽ آجيان ڪيو. کاڌي پيتي جي شيءِ اول ان کي پيش ڪيو.

طبراني صغير ۽ اوسط ۾ روايت اچي ٿي ته جرير بن عبدالله البجلي رضي الله عنه نبي ڪريم ﷺ وٽ آيو پاڻ جنهن گهر ۾ ويٺا هئا سڄو ماڻهن سان ڀريل هيو. هو اچي دروازي تي ويٺو نبي ﷺ ساڄي کان کاٻي نهاريو ڪابه جاءِ نظر نه آئي. سهڻي سردار ﷺ پنهنجي (پاڪ) چادر ڪنئي ان کي ويڙهي ڪري هيٺ وڇايائون. جرير کي فرمايائون: اِجْلِسْ عَلَيهِ

ان مٿان ويهه : فَاَخَذَه جَرِيرُ فَضَمَّهُ ثُمَّ قَبَّلَه ثم رَدَّهُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ حضرت جرير چادر ڪنئي. سيني سان لائي ان چادر (پاڪ) کي چميائين ۽ نبي ڪريم ﷺ کي واپس ڏنائين ۽ عرض ڪرڻ لڳو ته :

اَكْرَمَكَ اللهُ يَا رَسُولَ اللهِ كَمَا اَكْرَمْتَنِي

يارسول الله اوهانکي (اجا وڌيڪ) عزتون عطا فرمائي جيئن توهان منهنجي عزت وڌائي. پوءِ رسول الله ﷺ فرمايو ته :

اِذَا اَتَاكُمْ كَرِيْمُ قَوْمٍ فَـاَكْرِمُوْهُ جڏهن اوهان وٽ ڪوڪنهن قوم جو عزت وارو ماڻهو اچي ته اوهان به ان جي عزت ڪيو.

مسلمان ڀائرو ! احسان ڪرڻ . اهو به حسن خلق آهي جو هر هڪ سان احسان ڪجي. هٿان وسان جيتري قدر پڄي ٻين سان مروت ۽ مهرباني ڪجي . ڪنهن کي پنهنجي هٿان نه ايذائجي. اسان جي آقا مدني مصطفيٰ ﷺ جو اهڙو اعليٰ اخلاق هيو جو جنهن سان پراون کي پنهنجو بنايائون. دشمنن کي دوست بنايائون. پاڻ پنهنجي پيار ۽ محبت سان ماڻهن جون دليون موهي ورتائون. عرب جا پهاڙي ماڻهو جيڪي تلوارن ۽ تيرن نه ڪُنا تن کي محبوب عربي ﷺ جي قرب کهي وڌو.

تنهنجي حسن هزارين حيران ڪيا.

مٺي مُرڪ موهي مستان ڪيا.

حضرت شيخ سعدي رحمت الله عليه فرمايو آهي ته:

بگوشِ حلقه ار نتوار ی بِرَ وَد

لطف کن که لطف بیگانه شود بگوش حلقه

پنهنجي ملهه خريد ٻانهي کي اگر نه نوازيندين ته توکان پڇي ويندو پر مهرباني ڪر جو مهرباني ڪرڻ سان پرائو ڌاريو به پنهنجو ملهه خريد ٻانهي وانگر بنجي ويندو.

طبراني اوسط ۾ حديث آهي ته حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه چيو ته رسول الله ﷺ فرمايو ته:

مُدَارَاةُ النَّاسِ صَدَقَةٌ ماڻهن جي خاطر تواضع ڪرڻ به صدقو آهي.

نرمي ۽ مهرباني: به سهڻن اخلاقن مان آهي. رب ڪريم سهڻي حبيب ڪريم ﷺ کي فرمايو ته:

فَبِـمَا رَحْمَةٍ مِنْ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ اِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (آل عمران؛ 159)

اي محبوب تون الله جي رحمت جي سبب نرم ٿي پئين اگر تون سخت مزاج ۽ سخت دل هجين ها ته سڀ تو کان ٽڙي پکڙي وڃن ها. تنهن ڪري تون انهن کي معاف ڪر, انهن جي لاءِ بخشش طلب ڪر ۽ ڪمن ۾ انهن سان مَشورو ڪر. پوءِ جڏهن ڪنهن ڳالهه جو پڪو ارادو ڪرين ته الله تي ڀروسو رک بيشڪ الله تي ڀروسي رکڻ وارن سان الله محبت رکي ٿو.

هن آيت ۾ سهڻي حبيب ڪريم ﷺ جي اخلاقِ ڪريمانہ جي رب رحيم واکاڻ ڪئي آهي. تہ پاڻ پنهنجي غلامن مٿان مهربان آهن. سخت دل نہ آهن پوءِ الله ڪريم پنهنجي محبوب کي مزيد سهڻي اخلاقن جي تعليم ڏئي ٿو تہ اي محبوب دنياوي ڪمن ۾ اوهان پنهنجي غلامن سان صلاح مشورو ڪندا ڪيو. پوءِ جڏهن ڪنهن ڪم جو پڪو پختو ارادو ٿي وڃي تہ هاڻي الله جي ذات مٿان ڀروسو ڪيو. ڇو تہ توڪل وارا الله کي پيارا آهن.

نرمي ، مروت ۽ احسانمندي اهي سڀ سهڻا اخلاق آهن. صحيح مسلم ۾ حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنہ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ : مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ

جيڪو نرمي کان محروم ڪيو ويو سو سڀ ڀلاين کان محروم ڪيو ويو.

تواضع: اها بہ سهڻن اخلاقن مان آهي. رب ڪريم فرمايو تہ:

وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا
وَ اِذَا خَاطَبَهُمْ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (الفرقان: 63)

۽ رحمان جا اهي ٻانها جيڪي زمين تي نيازمندي سان هلن ٿا ۽ جڏهن انهن سان جاهل ڳالهائن ٿا تہ چون ٿا سلام.

نيازمندي سان زمين تي هلڻ . ڪو انهن سان جهالت ڪري انهن سان اوٽو هلي تہ جاهلن سان جهڳڙو بجاءِ سلام ڪري هليا وڃن ٿا.

طبراني ۾ حديث آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ:

مَنْ تَوَاضَعَ لِاَخِيهِ الْمُسْلِمِ رَفَعَهُ اللهُ وَمَنِ ارْتَفَعَ عَلَيهِ وَضَعَهُ الله

جنهن ماڻهو پنهنجي مسلمان ڀاءُ لاءِ نوڙت ڪئي الله ان کي بلند ڪري ٿو ۽ جنهن ان تي وڏائي ڪئي تہ الله ان کي ذليل بنائي ٿو.

سچائي؛ بہ سهڻن اخلاقن مان آهي رب فرمايو تہ:

لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ (الاحزاب 24)

تان تہ الله ڪريم سچن کي انهن جي سچائي سبب اجر عطا ڪري.

بخاري ۽ مسلم ۾ حضرت ابن مسعود رضي الله عنہ کان روايت آهي تہ رسول الله ﷺ فرمايو تہ: سچائي نيڪي ڏانهن وٺي وڃي ٿي. نيڪي جنت ڏانهن وٺي وڃي ٿي . ماڻهو سچ ڳالهائيندو رهي تہ الله وٽ سچار لکيو وڃي ٿو ۽ ڪوڙ گناهن ڏانهن وٺي وڃي ٿو گناهہ جهنم ڏانهن وٺي وڃن ٿا. ڪو ماڻهو ڪوڙ ڳالهائيندو رهي تہ الله وٽ ڪوڙو لکجي وڃي ٿو.

الله ڪريم شال سڀني مسلمانن کي سچ جي راهہ تي هلائي.

درود پڙهو : اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَ بَارِكْ عَلَيٰ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَ صَحْبِهِ اَجْمَعِيْنَ

درگذر ڪرڻ معافي ڏيڻ: اهو بہ اعليٰ اخلاقن مان آهي.

خُذْ الْعَفْوَ وَ اْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ اَعْرِضْ عَنْ الْجَاهِلِينَ (الاعراف 199)

معاف ڪرڻ اختيار ڪر ۽ نيڪي جو امر ڪر ۽ جاهلن کان منهن موڙ.

هن آيت ۾ الله ڪريم اخلاقيات جي تعليم ڏيندي فرمايو تہ: جو تو سان زيادتي ڪري تون ان کي معاف ڪر. ماڻهن کي چڱين ڳالهين جو امر ڪر. اگر ڪو توسان جهالت ڪري تہ تون ان وانگر جهالت ۾ ڪاهجي نہ پئو بلڪہ جهالت ڪرڻ واري کان مُنهن موڙيون هليو وڃ.

بخاري ۽ مسلم ۾ حضرت انس رضي الله عنہ کان روايت آهي چيائين تہ مان رسول الله ﷺ سان گڏ اچي رهيو هيس. سندن ڪلهن تي ٿلهن ڪنارن واري نجراني چادر هئي. هڪ اعرابي آيو سندن چادر کي زور سان وٺي ڇڪيائين . مون ڏٺو تہ ان جي زور سان ڇڪڻ سببان سندن ڪچي مبارڪ تي نشان پئجي چڪا هئا . پوءِ چوڻ لڳو تہ اي محمد جيڪو تو وٽ الله جو مال آهي ان مان منهنجي لاءِ امر ڪر پاڻ ان ڏانهن نهاري کليا ۽ ان کي ڏين لاءِ امر ڪيائون.

چڱن ساڻ چڱائيون هر ڪو ڪري هوءِ
پر تو جيان نہ ڪو ڪري برن ساڻ ڀلايون

قرآن پاڪ ۾ سهڻن اخلاقن وارن ٻانهن جي رب تعريف ڪندي فرمايو:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنْ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

ڪاوڙ کي ڪائڻ وارا ۽ ماڻهن کي معافي ڏيڻ وارا ۽ الله نيڪي ڪندڙن کي محبوب رکي ٿو. (آل عمران: 134)

حضرت سيدنا امام حسن رضي الله عنہ وٽ مهمان آيل هئا. سندن غلام گرم شوربو ٿاهي ڪٽي آيو. اچانڪ گرم شوربو مهمان مٿان هارجي پيو. پاڻ غصي واري نظر سان غلام ڏانهن نهاريائون غلام يڪدم چيو تہ : **الْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ** ڪاوڙ ڪائڻ وارا. پاڻ نرمي سان چيائون مون ڪاوڙ ڪاڏي . غلام وري آيت جو اڳيون حصو پڙهيو : **وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ** ماڻهن کي معافي ڏيڻ وارا. تہ پاڻ فرمايائون توکي معاف ڪيو. غلام وري چيو **وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ** نيڪي ڪرڻ واري کي الله پيارو رکي ٿو. پاڻ غلام کي فرمايائون مون توکي آزاد ڪيو.

سبحان الله نبي جي اهل بيتن جو شان ڏسو غلطي ڪرڻ واري کي معاف تہ ڪن پر ان سان ڀلائي بہ ڪري ڇڏن.

درود پڙهو :اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَ بَارِكْ عَلَي سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَ صَحْبِهِ اَجْمَعِيْنَ

حضرت شاه عبدالڪريم بلڙي واري رحمة الله عليه ڏانهن هڪ عورت گرم کيرڻي ڪٽي آئي . اچي چيائين تہ جلدي ڪائي مون کي ٽانوُ واندو ڪري ڏيو. پاڻ فرمايائون امان کيرڻي گرم آهي. ٺري تہ ڪائيندس. مائي ڇا ڪيو جو گرم کيرڻي بزرگ جي بدن تي هارياين. سندن جسم سڙي پيو. پاڻ کيرڻي ڪائڻ لڳا. فرمايائون امان کيرڻي ٺارڻ جي اها اٽڪل مون کي نہ آئي جيڪا تو ڪئي.

الله ڪريم پنهنجي ولايت ۽ دوستي ان ماڻهوءَ کي ئي عطا ڪندو آهي. جيڪو سهڻن اخلاقن وارو هوندو آهي.

مسلمان ڀائرو! وعدي وفائي ، امانتداري ، بردباري ، تحمل، سخاوت، شجاعت، ڪاوڙ ڪائڻ صبر ۽ برداشت کان ڪم وٺڻ ، وڙهيلن ماڻهن ۾ صلح ڪرائڻ، حقدارن تائين حق پهچائڻ ظالم کي حق چوڻ مظلوم جي مدد ڪرڻ، پليل کي وات ڏيڪارڻ، ماڻهن جي مدد ڪرڻ ، پريشان حال جي پريشاني دور ڪرڻ ، يتيم ٻارن بيوه عورتن جي سنڀال ڪرڻ، نيڪي جو امر ڪرڻ، برائين کان منع ڪرڻ، ڪنهن جي جائز سفارش ڪرڻ، پاڙي سان سنو هلڻ ، ابي امان جو ادب ڪرڻ، استاد جي تعظيم ڪرڻ، خيرات صدقات سان مسڪينن جي معاونت ڪرڻ، عالمن جي عزت ڪرڻ ماڻهن کي پاڻي پيارڻ. ماني کارائڻ . ڪنهن حاجتمند کي ڪپڙا ڍڪائڻ . زبان سان غلط لفظ نہ ڳالهائڻ . ڪا اهڙي ڳالهہ نہ ڪرڻ جنهن

سان ڪنهن جي عزت ۾ خلل پوي. ڪنهن کي خوار يا شرمسار نه ڪرڻ. ڪنهن جي سڏ ۾ ساٿي ٿيڻ. اهي سڀ حسن اخلاق جا شعبا آهن.

منهنجا عزيزو پيارو! پنهنجا اخلاق سهڻا بنائڻ جي ڪوشش ڪيو پر اهي اخلاق ڪيئن نصيب ٿيندا، جڏهن صالحن ۽ الله وارن جي سنگت ۽ صحبت نصيب ٿيندي. علامه جامي رحمته الله عليه لوائح ۾ فرمايو آهي.

ا . سان . يک جوہر کہ لطيف است بيا ميد . د خوے آب يرد

و با ہر کہ نشيند در . نگ آن گيرد۔

انسان هڪ لطيف جوهر آهي جنهن سان ويهندو ان جون عادتون حاصل ڪندو جنهن ڏانهن دل جي الفت هوندس ان جو رنگ وٺندو.

بدچال بدڪردار ماڻهن سان ويهڻ وارو هڪڙي ڏينهن انهن جهڙو بنجي ويندو پر الله جي پيارن سهڻن اخلاقن وارن سان ويهندو ته انشاءَ الله هڪڙي ڏينهن خوش اخلاق بنجي پوندو. حضرت قطب الدين بختيار ڪاڪي رحمت الله عليه فرمايو ته مون ست سؤ ڪامل ولين جي صحبت ڪئي انهن کان فيض حاصل ڪيم. پوءِ ڪنهن وٽ سال ڪنهن وٽ مهينو رهيس. ڪنهن سان چند گهڙيون رهيس. انهن مان هر هڪ ولي کان جڏهن جدا ٿيس ته مون انهن کان آخري وصيت طلب ڪئي ته انهن ست سو ولين مون کي آخري نصيحت اها ڪئي ته مان نيڪن جي صحبت ۾ رهان ۽ برن جي صحبت کان پري رهان. الله ڪريم شال اسان کي سهڻا اخلاق ۽ صالحن جي سنگت نصيب فرمائي. آمين. **وما علينا الاالبلاغ المبين**